

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Academy of Physical Education in Kraków

HALINA ZDEBSKA

Health as a value in the perspective of sports axiology

Zdrowie jako wartość w perspektywie aksjologii sportu

Aksjologia sportu pozwala spojrzeć na sport- jako sferę działalności człowieka - przez pryzmat wartości. Podjęcie analizy na gruncie teorii wartości wymaga zdefiniowania podstawowej kategorii: pojęcia wartości. Jednym z najprostszych sposobów jest odwołanie się do jej istoty. Istotą wartości jest „bycie coś wartym dla” (jakiegoś podmiotu lub podmiotów). Takie podejście pozwala wskazać jak oddzielać wartości od tego, co wartościowe nie jest (nawet kiedy z pozoru nam się takie wydaje). Każda wartość musi być zaktualizowana egzystencjalnie, tzn. jest coś „coś warta” (tu i teraz, a nie tylko mogłaby być w innych warunkach), jest jakościowo skonkretyzowana (jest coś warta) i posiada moment intencjonalności (musi stanowić ofertę dla jakiegoś podmiotu)¹.

Najważniejszą wartością egzystencjalną dla podmiotu ludzkiego jest przede wszystkim życie człowieka. Jej przeciwieństwem, skrajnie negatywną wartością egzystencjalną jest śmierć. Życie ludzkie nie stanowi bynajmniej jednorazowego zdarzenia, ale jest procesem, w którym podmiot może samodzielnie wpływać na wykorzystanie własnego potencjału. Jak stwierdza J.Lipiec – „Wartości egzystencjalne przechodzą w skonkretyzowane jakościowo wskaźniki egzystencji efektywnej. Nie chodzi już wówczas o samo istnienie człowieka, ale o istnienie zdrowe wewnętrznie i sprawne na zewnątrz²”.

Wartości zdrowia (których przejawem jest też sprawne, zadbane ciało) dla jakości ludzkiej egzystencji, mają charakter autoteliczny. Stanowią zestaw wartości samych w sobie, a więc realizowanych dla nich samych. Odnoszą się one jednak nie tylko do egzystencji konkretnej jednostki, ale również są istotne z punktu widzenia konkretnej społeczności, a nawet gatunku ludzkiego.

Współczesny człowiek nauczył się zapobiegać chorobom, skracać ich czas trwania, łagodzić ich przebieg, przeciwdziałać ich trwałym (niekorzystnym) następstwom, reagować i skutecznie niwelować ból i cierpienie. Potrafi też skutecznie modelować własne ciało, korygować jego niedoskonałości, podporządkowując się ogólnie przyjętym kanonom urody. Stosuje w tym celu cały zestaw zabiegów i oddziaływań instrumentalnych, którymi dysponuje nauka, medycyna i kultura fizyczna³.

SPORT JAKO DOŚWIADCZENIE CIELESNOŚCI LUDZKIEJ

Sport stanowi jeden z najbardziej spektakularnych składników kultury masowej. Jest bez wątpienia fenomenem kulturowym współczesnego świata. Posługuje się stosunkowo prostym językiem, czytelnym i zrozumiałym we wszystkich kręgach kulturowych.

---

¹ Zob. szerzej Lipiec J., 2001, Świat wartości. Kraków,

² Tamże, s.141.

³ Termin „kultura fizyczna” oznacza „zespół form aktywności ruchowej człowieka, podejmowanych świadomie i celowo dla pomnażania zdrowia, rozwoju sprawności fizycznej i pomnażania urody człowieka, podporządkowanych wzorowi osobowości wszechstronnej, harmonijnej i dynamicznej”. Podaję za: Z.Krawczyk, Kultura fizyczna. W: Krawczyk Z.(red.), 1997, Kultura fizyczna sport. Warszawa, Instytut Kultury, s.12.

W zinstytucjonalizowanej formie istnieje niewiele ponad sto lat. To właśnie na przełomie IX i XX wieku ówczesny człowiek odkrył nieznane wcześniej zdolności do przeżywania nowych emocji i wrażeń. Fenomen sportu nie jest jednak reprezentatywny wyłącznie dla kultury człowieka przełomu wieków i kolejnych pokoleń. W różnych formach, o zmiennym natężeniu zachowania sportowe towarzyszyły człowiekowi od zarania dziejów. Stanowiły cel sam w sobie, lub podporządkowane były realizacji innych celów. Najbardziej spektakularnym przejawem funkcjonowania sportu jako samoistnego elementu, była kultura helleńska, gdzie sport stanowił integralną część wychowania i kultury religijnej, ale też występował w formie zinstytucjonalizowanej).

Na przestrzeni wieków, często towarzyszył też człowiekowi jako czynnik niesamoistny, stanowiący jednak element kultury lub zachowań zbiorowych, stwarzając okazję do ekspresji fizyczności ludzkiej, towarzyszącej obrzędom, zachowaniom o charakterze ludycznym, rytuałom wojennym, inicjacji młodych do uczestnictwa w życiu społecznym. Dla człowieka przełomu wieków sport miał stanowić nobilitację ludzkiej cielesności i antidotum na negatywne skutki „ustatecznienia”, będącego wynikiem rewolucji przemysłowej i zmiany jakości życia. Jego funkcje kompensacyjne, wychowawcze i zdrowotne, od początku stanowiły mocny argument sprzyjający popularyzacji i stymulowaniu rozwoju instytucjonalnego.

Każdy fakt sportowy bezwzględnie wymaga udziału człowieka. Niezależnie od uprawianej dyscypliny czy konkurencji, stanowi przejaw wyspecjalizowanej aktywności ruchowej, w której wiodącą rolę odgrywa *physis* zawodnika. Jest to więc specyficzne doświadczenie człowieka, w którym cielesność ludzka podporządkowana została woli samodoskonalenia w dążeniu do osiągnięcia mistrzostwa sportowego. Zdrowe istnienie podmiotu ludzkiego (w środku i na zewnątrz), traktowane jest z jednej strony – jako niezbędny warunek przystąpienia do wyścigu o prymat w stadionowych zmaganiach, a z drugiej – poddawane systematycznej, żmudnej pracy w trakcie procesu treningowego znacznie zwiększającego jego możliwości – stanowi środek prowadzący do realizacji celu (czyli wyniku sportowego – a w konsekwencji sukcesu, sławy, prestiżu, pieniędzy).

Podmiot ludzki, uczestniczący w sportowych zmaganiach musi wykazywać się walorami zdrowia i ciała znacznie wykraczającymi poza przeciętność. Dotyczy to często zarówno cech somatycznych (specyficznych cech budowy jak np. wysoki wzrost preferowany przez niektóre dyscypliny), jak też indywidualnych predyspozycji w zakresie siły, szybkości, wytrzymałości, koordynacji ruchowej. Parametry tych cech zależą od specyfiki poszczególnych dyscyplin. Nietrudno zauważyć, jak bardzo różni się wysiłek sprintera od zmagania boksera. Wymagające skupienia i koncentracji strzelectwo - od gry piłkarza na stadionie wypełnionym dziesiątkami tysięcy kibiców.

SPORT A WARTOŚCI ZDROWIA

Dla człowieka jako gatunku sport stał się jednym z możliwych sposobów przeżywania radości życia, stał się działalnością zinstrumentalizowaną (służącą pewnym czynnościom użytecznym w praktyce – w polowaniu, pracy, na wojnie). Stanowił jeden z ważnych (a czasem i podstawowych) sposobów porządkowania społeczności, miejsca w grupie, prestiżu, prawie do sławy). Sprzyjał samodoskonaleniu jednostki, sprawdzał możliwości indywidualne jednostki i człowieka jako gatunku, zaspokajał potrzebę widowiska, pomagał odzyskaniu przez naturę ludzką równowagi (zapobiegając deformacjom w strukturze psychofizycznej człowieka, dopełniając jego byt zdrowiem, higieną sprawnością ciała). „Zmieniały się okoliczności geograficzne i epoki, ale zachowania sportowe zdawały się respektować podobne założenia wzorcowe, niezależnie od tego, czy działo się to w Igrzyskach Olimpijskich, czy w ćwiczeniach szkół walki Dalekiego Wschodu, czy podczas średniowiecznych turniejów rycerskich – pisze Józef Lipiec⁴”.

Sprawność psychofizyczna ludzkiego ciała podlega ciągłej weryfikacji. Sprostanie wymogom kluczowej dla sportu łacińskiej maksymy: *citius – altius – fortius* (szybciej – wyżej – silniej) jest też sprawdzaniem możliwości indywidualnych i gatunkowych człowieka.

Z założenia, sport stanowić powinien promocję wartości zdrowotnych. To właśnie boisko sportowe (stadion) jest miejscem, gdzie nabywa się sprawności sprzyjającej zdrowiu człowieka. Tam też odbywa się prezentacja możliwości zdrowych podmiotów ludzkich, próbujących sprostać w trakcie sportowej rywalizacji coraz wyższym wymaganiom. Zdrowie jest więc podstawowym warunkiem do

---

⁴ Lipiec J., 1988, *Kalokagatia. Szkice z filozofii sportu*. Warszawa-Kraków, PWN, s.83
424

podejmowania coraz trudniejszych wyzwań, realizacji zadań wydawałoby się wręcz niemożliwych. Można więc potraktować sportowe zmagania, jako swoisty egzamin z walorów zdrowia i sprawności fizycznej uczestniczących w nim podmiotów. Ten egzamin odbywa się publicznie, ma charakter spektakularny, gdyż często towarzyszą mu kamery telewizyjne i błysk fleszów fotoreporterów. Z tego powodu wartości zdrowotne uosabianych przez herosów stadionowych mogą stosunkowo łatwo internalizowane przez publiczność zgromadzoną przed ekranami telewizorów i na stadionie.

Z drugiej strony jednak, rywalizacja sportowa wskazuje na całą gamę niebezpieczeństw zdrowotnych, które pojawiają się w momencie przekraczania dozwolonych środków treningowych i barier, za którymi znajdują się już tylko niebezpieczne urazy, trwałe kalectwo, a w ekstremalnych przypadkach – nawet śmierć⁵. Wszystkie te antywartości (działające destruktywnie na człowieka) nie wynikają z istoty sportu, ale sytuują się na jego obrzeżach lub wręcz poza samym sportem. Pojawiają się wraz z pokusą pójścia „na skróty”. Reguły prawne i moralne zakazują przecież stosowania niedozwolonych środków dopingujących, a jednak chęć osiągnięcia wyniku za wszelką cenę (w tym również za cenę zdrowia i życia) często dominuje nad zdrowym rozsądkiem zawodników, lekarzy, pseudodziałaczy i trenerów.

SPRAWNOŚĆ RUCHOWA JAKO WARTOŚĆ INSTRUMENTALNA

Sport – z założenia stanowi ekspresję wartości witalnych – nie niesie z sobą śmierci (poza incydentalnymi zdarzeniami losowymi, jak np. wypadki na trasach narciarskich czy snowboardowych, w rajdach samochodowych, sportach motorowodnych - pojawiają się też przypadki nagłych (śmiertelnych) zasląbień piłkarzy czy śmierci na ringu boksu zawodowego).

Aktywność sportowa przejawiana na stadionie, może być również traktowana jako pewien etap przygotowania do realizacji zadań innych, często nie związanych ze sportem⁶. Uprawianie sportu dotyczy przede wszystkim ludzi młodych (a nawet dzieci). Biorąc więc pod uwagę ich przyszłą egzystencję, znacznie wykraczającą w czasie poza lata przygody ze sportem, nie bez znaczenia są skutki zdrowotne zabiegów treningowych. Potencjalnie najmniejsze zagrożenie niosą z sobą dyscypliny stymulujące wszechstronny rozwój psychofizyczny człowieka - bez przesadnego rozwoju wybranej tylko jednej predyspozycji – kosztem innych (np. pływanie, zespołowe gry sportowe). W sporcie wartości ludzkiego ciała, nadbudowana są często dynamice jego zachowania się, ale też na dynamice współdziałania zbiorów tych ciał. Cieleśność zawodnika nie uczestniczy w prezentacji samej siebie (jak np. podczas konkursów piękności), lecz przejawia się w określonym działaniu. Stanowi wartość stricte utylitarną, instrumentalną. Physis człowieka warunkuje jego sprawność i użyteczność na boisku. Dzięki aktom ruchowym dokonuje się manipulacja ciałem, jego ruchem, sposobem poruszania się i wykorzystania możliwości cielesnych cech do osiągnięcia mistrzostwa sportowego.

Wartości instrumentalne wchodzą w zakres wartości utylitarnych (służących zaspokojeniu potrzeb człowieka)⁷. Siła, szybkość, wytrzymałość, zwinność, koordynacja – kształtowane w toku treningu sportowego, przyczyniają się do poprawy jakości egzystencji w tzw. „normalnym” (pozasportowym) życiu człowieka.

ZAKOŃCZENIE

Sprostanie wymogom sportowej walki narzuca podmiotowi sprostanie coraz trudniejszym zadaniom, w którym zdrowe, sprawne i odpowiednio wytrenowane ciało pełni kluczową rolę. Szczególnie widoczne jest to na poziomie sportu wyczynowego, gdzie dokonuje się pokonywanie ograniczeń podmiotu ludzkiego, któremu towarzyszy radość z wysiłku ponad normę, dokonywania rzeczy wręcz wydawałoby się niemożliwych. Im więcej trudu wymaga pokonanie przeciwnika, im dłużej ważą się losy pojedynku – tym większa radość zwycięzców. Nie ma tutaj charakterystycznego heglowskiego „chytrego rozumu”, przerzucającego wysiłek z człowieka na narzędzie. Inne są też kryteria oceny w pracy i w sporcie (w pracy podmiot stara się osiągnąć możliwie najbardziej ekonomiczne efekty przy

---

⁵ Lipiec J., 1999, Filozofia olimpizmu. Warszawa, Wyd.Sprint.

⁶ Por. Lipiec J.,1999, Filozofia olimpizmu, Warszawa, Wyd. Sprint, s.20

⁷ Hostyński L.,Wartości utylitarne, Lublin, UMCS, s. 140.

minimalnym nakładzie własnego wysiłku)⁸. Kumulacja zintensyfikowanego wysiłku może nieść z sobą zagrożenia dla biologicznych podstaw bytu ludzkiego. Istotą sportu (w odróżnieniu od zachowań parasportowych – jak np. niektóre sporty ekstremalne, bieganie po dachach, wspinanie się po ścianie biurowca bez zabezpieczenia itp.) są jego reguły, w których troska o zdrowie i unikanie zagrożeń życia stanowi kwestię fundamentalną. Obecność reguł, choć najczęściej identyfikowana z kwestiami etycznymi sportu, ma kapitalne znaczenie dla wskazania – co sportem jest – a co im przestaje być. Tam, gdzie przestają liczyć się reguły (a jedyną regułą jest...brak jakichkolwiek reguł), nie ma miejsca na wartości zdrowia, ciała i życia. W gruncie rzeczy nie ma też już sportu.

BIBLIOGRAFIA

1. Hostyński L., Wartości utylitarne, Lublin, UMCS
2. Krawczyk Z.(red.), 1997, Kultura fizyczna sport. Warszawa, Instytut Kultury
3. Lipiec J., 1988, Kalokagatia. Szkice z filozofii sportu. Warszawa-Kraków , PWN
4. Lipiec J., 1999, Filozofia olimpizmu. Warszawa, Wyd.Sprint.
5. Lipiec J., 2001, Świat wartości. Kraków, UJ

STRESZCZENIE

Najważniejszą wartością egzystencjalną dla podmiotu ludzkiego jest życie człowieka, stanowiące ciągły proces, w którym podmiot może samodzielnie wpływać na wykorzystanie własnego potencjału. Wskaźnikiem egzystencji efektywnej jest istnienie człowieka zdrowego wewnątrznie i sprawnego na zewnątrz. Jednym z możliwych sposobów dążenia do osiągnięcia egzystencjalnej pełni jest sport, stanowiący ekspresję cielesności ludzkiej, w której wartości zdrowia stanowią zarówno środek jak i cel podejmowanej aktywności.

SUMMARY

The most important existential value for an individual is life, being a continuous process in which the individual can influence the use of his/her potential. The indicator of an effective existence is an inwardly healthy and outwardly fit human being. Sport is one of the possible ways of achieving existential fullness, being an expression of human corporality, in which health values stand both for a means and for an end of the undertaken activity.

---

⁸ Por. Lipiec Sport jako wartość. W kręgu aksjologii esencjalnej, op.cit.s.180
426